

ՌՈՍԵԼԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս

ՔԱՂԱՔԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ

Դիվանագիտական պաշտպանության ինստիտուտը հանդիսանում է արտասահմանում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների պաշտպանության տարածված և արդյունավետ միջոց: Սակայն պետության կողմից դիվանագիտական պաշտպանության հիման վրա հայց ներկայացնելու համար պետք է բավարարվեն հայցապահանջի ընդունելիության մի քանի չափանիշներ, որոնցից է քաղաքացիության առկայության պահանջը: Սույն հոդվածում ներկայացվում են դիվանագիտական պաշտպանության ինստիտուտում քաղաքացիության հիմնահարցի կարևորությունը և վերջինիս առանձնահատկությունները:

Հիմնաբառեր - քաղաքացիություն, դիվանագիտական պաշտպանություն, շարունակական քաղաքացիություն, հայցապահանջի ընդունելիության չափանիշ:

Դիվանագիտական պաշտպանության հիման վրա ներկայացվող պահանջների ընդունելիության կարևորագույն չափանիշներից է հանդիսանում քաղաքացիության պահանջը: Քաղաքացիությունը հանդիսանում է անհատի և նրա պետության միջև առկա կապը: Այն հանդիսանում է նաև միջազգային իրավունքի կողմից տրվող առավելությունների և անհատի միջև կենսական օղակը¹: Դիվանագիտական պաշտպանության ենթատեքստում քաղաքացիության հիմնական և կարևորագույն գործառույթը հանդիսանում է պետության իրավական շահի սահմանումը, երբ տվյալ պետության հետ համապատասխան կապի մեջ գտնվող հայրենակիցներն ու իրավաբանական անձինք վնաս կամ կորուստ են կրում որևէ այլ պետության գործողություններից²:

«Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հոդվածների նախագծի» երրորդ հոդվածը սահմանում է այն սկզբունքը, որի համաձայն հենց տուժած անձի քաղաքացիության կամ ազգության պետությունն ունի իրավունք, բայց ոչ պարտավորություն՝ իրականացնելու դիվանագիտական պաշտպանություն այդ անձի անունից³:

Փաստորեն, դիվանագիտական պաշտպանության հիմքը հանդիսանում է տուժողի և պետության միջև իրավաբանական կապը, որը առարկայացվում է քաղաքացիության հայեցակարգի շրջանակներում: Քաղաքացիությունը բնութագրվում է որպես իրավական կապ, որի կողմերը ունեն փոխադարձ իրավունքներ և պարտավորություններ: Քաղաքացու՝ արտերկիր մեկնումով վերոնշյալ կապը չի ընդհատվում: Պետությունը պահպանում է անձնական իրավագործությունը իր քաղաքացու նկատմամբ: Այն իրավունք ունի վերջինիս համար սահմանելու վարքագծի կանոններ, իսկ մյուս կողմից էլ՝ իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն իր քաղա-

քացու անունից⁴:

Ինքնիշխանության ուժով պետությունն ինքնուրույն է սահմանում, թե ով է հանդիսանում իր քաղաքացին, ինչպես նաև քաղաքացիության ձեռք բերման և քաղաքացիությունից զրկվելու կարգը: Պետության կողմից քաղաքացիության չափանիշները ինքնուրույն որոշելու սկզբունքը իր արտացոլումն է գտել ինչպես դատական նախադեպերում, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերում: 1923թ. Միջազգային արդարադատության մշտական դատարանը վերոնշյալ սկզբունքը վկայակոչել է «Nationality Decrees in Tunis and Morocco» գործում⁵: Իսկ «Քաղաքացիության օրենքների հակասություններին վերաբերող որոշ հիմնահարցերի» մասին 1930թ. Հասագայի կոնվենցիայի առաջին հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր պետություն, իր օրենքներին համապատասխան, ինքնուրույն է սահմանում, թե ով է հանդիսանում իր քաղաքացին»⁶: Նույն դրույթը կրկնվում է նաև 1997թ. ընդունված «Քաղաքացիության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայի» երրորդ հոդվածում⁷: Սակայն վերոնշյալ դրույթները չեն նշանակում, որ խնդրո առարկա ոլորտում պետության ինքնիշխանությունը ոչնչով չի սահմանափակվում: 1930թ. Հասագայի կոնվենցիայի նույն հոդվածի շարունակությունում և «Քաղաքացիության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայում» հստակ նշվում է, որ այդ օրենքները պետք է մյուս պետությունների կողմից ճանաչվեն որպես միջազգային կոնվենցիաներին, միջազգային սովորույթներին և քաղաքացիության բնագավառում համընդհանուր ճանաչում ունեցող սկզբունքներին համապատասխանող: Մասնավորապես, քաղաքացիության առկայությունը կարող է վիճարկվել, եթե այն պարտադրվել է անձին իր կամքին հակառակ:

«Դիվանագիտական պաշտպանության վերա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

բերյալ հողվածների նախագծի» 4-րդ հողվածը սահմանում է, որ քաղաքացիության պետություն համարվում է այն պետությունը, որի քաղաքացիությունը տվյալ անձը ձեռք է բերել այդ պետության օրենքի համաձայն, ծննդյան, ծագումնաբանության, նատուրալիզացիայի, պետության իրավահաջորդության հիման վրա կամ ցանկացած այլ ձևով, որը չի հակասում միջազգային իրավունքին⁸: Փաստորեն, հողվածը ճանաչում է, որ պետությունը, ում դեմ ներկայացվել է մեղադրանքը օտարերկրյա տուժած քաղաքացու անունից, կարող է վիճարկել այդ անձի քաղաքացիության փաստը, եթե այն ձեռք է բերվել միջազգային իրավունքի նորմերին հակառակ: Քաղաքացիություն ձեռք բերելու հիմքերը, որոնք թվարկված են 4-րդ հողվածում, ներկայացված են որպես օրինակ, ինչը նշանակում է, որ այդ ցանկը չի հանդիսանում սպառնիչ ցանկ: Հողվածի նախագիծը չի պահանջում նաև, որ պետությունը ապացուցի իր և իր քաղաքացու միջև առկա արդյունավետ կամ իրական կապը որպես դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման համար լրացուցիչ գործոն, ինչը առաջ քաշվեց Nottebohm դատական նախադեպում նշված ձևակերպումով⁹:

Վերոնշյալ գործը ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի կողմից քննվել է 1955թ.: Նոտտեբոհմը ուներ գերմանական քաղաքացիություն, 1905թ. նա բնակություն է հաստատում Գվատեմալայում, 1939թ. ընդունում է Լիխտենշտեյնի քաղաքացիություն և 1940թ. սկզբին կրկին վերադառնում Գվատեմալա: 1941թ. դեկտեմբերին Գվատեմալան պատերազմ է հայտարարում Գերմանիային: 1943թ. Նոտտեբոհմը ձեռքակալվում է Գվատեմալայում, իսկ 1949թ. Գվատեմալայի կառավարությունը բռնագրավում է Գվատեմալայում վերջինիս ունեցած գույքը: 1951թ. դեկտեմբերի 7-ին Լիխտենշտեյնը ընդդեմ Գվատեմալայի հայց է ներկայացնում ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարան: Հայցում ներկայացվում էր բռնագրավված գույքի արժեքի փոխհատուցման, ինչպես նաև պատճառված վնասի փոխհատուցման պահանջ: Դատարանն առարկեց Լիխտենշտեյնի պահանջը¹⁰: ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանը նշեց, որ Լիխտենշտեյնը ազատ է սեփական քաղաքացիության տրամադրման կարգը որոշելու հարցում, քանի որ այն գտնվում է յուրաքանչյուր պետության ներպետական իրավասության շրջանակներում: Սակայն, այդ խնդրից պետք է տարանջատել դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման հիմնահարցը, որը չի հանդիսանում ներպետական իրավասության շրջանակ, այլ կարգավորվում է միջազգային իրավունքով: Դատարանը մերժեց Նոտտեբոհմին միջազգային պաշտպանություն տրամադրելու Լիխտենշտեյնի իրավունքը և ամրագրեց, որ.

• միջազգային իրավունքում պետական պատ-

կանելիության երաշխիքները ենթակա են մյուս պետությունների կողմից ճանաչման միայն այն դեպքում, եթե դրանք իրենցից ներկայացնում են անձի և քաղաքացիություն տրամադրող պետության միջև իրական կապ:

• Հաշվի առնելով Գերմանիայի և Գվատեմալայի հետ Նոտտեբոհմի ունեցած անընդհատ սերտ կապերը և դրան հակառակ Լիխտենշտեյնի հետ պարզապես հաստատված չնչին հարաբերությունները (մշտական բնակության, նախքան քաղաքացիության ձեռքբերումը Լիխտենշտեյնի տարածքում երկարաժամկետ մնալու փաստի բացակայություն, քաղաքացիություն ձեռք բերելուց հետո Լիխտենշտեյնի տարածք ընտանեկան կամ արտադրական գործերի տեխափոխման փաստի բացակայություն), կարելի է եզրակացնել, որ բացակայում է Լիխտենշտեյնի քաղաքացիության արդյունավետությունը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ այս գործի մեկնաբանության հարցում հնչել են տարբեր կարծիքներ, այնուամենայնիվ, Հանձնաժողովը արտահայտել է այն կարծիքը, որ վերոնշյալ նախադեպի կիրառությունը սահմանափակվում է մի շարք գործոններով, որոնցից առաջինը հանդիսանում է պարուն Նոտտեբոհմի՝ Լիխտենշտեյնի հետ ունեցած թույլ կապը, ի տարբերություն Գվատեմալայի, որը հանդիսանում էր պատասխանող պետությունը: Հանձնաժողովը գտնում է, որ Դատարանը մտադրություն չի ունեցել առաջ քաշել համընդհանուր կիրառելիության նորմ, որը կիրառելի կլինի բոլոր պետությունների առնչությամբ¹¹: Բացի այդ, պետք է ուշադրություն հատկացնել այն հանգամանքի վրա, որ եթե իրական կապի առկայության՝ վերոնշյալ դատական գործում առաջ քաշված պահանջը խստորեն կիրառվի բոլոր գործերի առնչությամբ, ապա միլիոնավոր մարդիկ կզրկվեն դիվանագիտական պաշտպանություն ստանալու հնարավորությունից, քանի որ ժամանակակից աշխարհում, որը բնութագրվում է տնտեսական և միգրացիոն գլոբալիզացիայի բարձր ցուցանիշներով, կան միլիոնավոր մարդիկ, որոնք լքում են իրենց քաղաքացիության պետությունը և հաստատվում այնպիսի երկրներում, որոնց քաղաքացիությունը վերջիններս երբեք չեն ստանում¹²:

Դիվանագիտական պաշտպանության իրականացման համար ներկայացվող քաղաքացիության պահանջի կարևորագույն բաղադրիչը հանդիսանում է այն, որ քաղաքացիությունը պետք է լինի շարունակական: Շարունակականության սկզբունքի էությունը, ամենայն հավանականությամբ, կայանում է այն ցանկության մեջ, որ անձը, փոխելով քաղաքացիությունը, չկարողանա ընտրել ավելի ազդեցիկ պաշտպանող պետություն¹³: Այս առումով «Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հողվածներ-

րի նախագծի» 5-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանվում է, որ պետությունը իրավունք ունի իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն այն անձի օգտին, ով հանդիսացել է իր քաղաքացին և՛ վնասի հասցման պահին, և՛ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահին¹⁵ : Մակայն պետությունների պրակտիկան և դոկտրինան լիովին չի պարզաբանում այն հարցը, թե արդյո՞ք անձը պարտավոր է կրել հայցվոր պետության քաղաքացիությունը վերոնշյալ երկու ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածի ընթացքում, թերևս այն պատճառով, որ գործնականում այս հարցը հազվադեպ է առաջանում: Այնուամենայնիվ անհեթեթ է պահանջել, որ նույն քաղաքացիությունը առկա լինի և՛ վնասի հասցման պահին, և՛ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահին՝ չպահանջելով դրա շարունակականությունը նշված երկու ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածում: Ինչ վերաբերում է վնասի հասցման պահին, ապա անհրաժեշտ չէ, որ այն լինի ստույգ ամսաթիվ, բայց կարող է ընդգրկել որոշակի ժամանակահատված, եթե վնասը բաղկացած է մի քանի գործողություններից կամ որոշակի ժամանակահատված տևած շարունակական գործողություններից: Իսկ պաշտոնական հայցի ներկայացման պահը, հանդիսանում է այն ամսաթիվը, երբ առաջին պաշտոնական պահանջը ներկայացվում է դիվանագիտական պաշտպանություն իրականացնող պետության կողմից¹⁶ :

Շարունակական քաղաքացիության սկզբունքը ևս ունի իր կիրառման բացառությունները: Սկզբունքը կարող է չկիրառվել հարկադիր փոփոխությունների դեպքում, որոնք ի հայտ են գալիս, օրինակ, մահվան կամ պետության իրավահաջորդության պարագայում: Շարունակական քաղաքացիության վերաբերյալ 5-րդ հոդվածի նախագծի երկրորդ մասը սահմանում է, որ պետությունը կարող է իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն անձի օգտին, ով հանդիսացել է իր քաղաքացին հայցապահանջի պաշտոնական ներկայացման պահին, բայց ոչ վնասի հասցման պահին՝ հաշվի առնելով երեք հանգամանք¹⁷ :

- դիվանագիտական պաշտպանություն հայցող անձը հանդիսացել է իրավանախորդ պետության քաղաքացի կամ կորցրել է իր նախորդ քաղաքացիությունը,

- անձը ձեռք է բերել այլ պետության քաղաքացիություն հայցապահանջի հետ առնչություն չունեցող պատճառով,

- քաղաքացիությունը ձեռք է բերվել միջազգային իրավունքին հակասող եղանակով:

Տուժող անձը նման դեպքերում կարող է կորցնել իր քաղաքացիությունը իր կամքից անկախ կամ կամավոր կերպով: Նույն հոդվածի երրորդ մասը ավելացնում է, որ դիվանագիտական պաշտպանություն չի կարող իրականացվել նոր քաղաքացիության պետության կողմից ընդդեմ նախորդ քաղաքացիության պետության վնասի փոխհատուցման նպատակով, որը ի հայտ է եկել այն ժամանակ, երբ տվյալ անձը եղել է նախորդ պետության քաղաքացի¹⁸ :

Այսպիսով, եթե հայցվոր պետությունը չի կարողանում հաստատել հայցապահանջի քաղաքացիությունը, ապա հայցը ընդունելիության չափանիշների տեսանկյունից համարվում է անընդունելի հայցվորի մոտ իրավական շահի բացակայության պատճառով: Մակայն խնդիրների բազմազանությունը անհրաժեշտ է դարձնում քաղաքացիության պահանջի նկատմամբ տարբերակված և ինչ-որ չափով ընդլայնված մոտեցումը¹⁹ :

Այս առումով պետք է նշել, որ «Դիվանագիտական պաշտպանության վերաբերյալ հոդվածների նախագիծը» հստակորեն սահմանում է քաղաքացիության պահանջից բացառությունները: Մասնավորապես, 8-րդ հոդվածի նախագիծը, ի հակադրություն ավանադական նորմի, որի համաձայն միայն պետության քաղաքացի հանդիսացող անձինք կարող են օգտվել դիվանագիտական պաշտպանությունից, թույլ է տալիս պետություններին իրականացնել դիվանագիտական պաշտպանություն՝ ի շահ իրենց քաղաքացի չհամարվող անձանց, ովքեր հանդիսանում են քաղաքացիություն չունեցող անձինք կամ փախստականներ²⁰ :

¹ Տե՛ս MALCOLM N. SHAW-INTERNATIONAL LAW/Fifth edition, Cambridge University press,2003, ?? 722:
² Տե՛ս IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 477-478:
³ Տե՛ս Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
⁴ Տե՛ս Лукашук И. И. Дипломатическая защита / Право и Политика N. 8, 2000 г. <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?midr=491&id=582&npage=4&pagein=1>
⁵ Տե՛ս Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
⁶ Տե՛ս CONVENTION ON CERTAIN QUESTIONS RELATING TO THE CONFLICT OF NATIONALITY LAWS, THE HAGUE - 12 APRIL 1930/ League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137
⁷ Տե՛ս Европейская конвенция о гражданстве, Страсбург, 6 ноября 1997 г/ ETS N 166.

- ⁸ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
- ⁹ St'ü Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблее о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2)A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2) <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>
- ¹⁰ St'ü The Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala), International Court of Justice, April 6, 1955.
- ¹¹ St'ü Решетнева Т.В. Применение принципа эффективного гражданства в международной практике государств: Общие положения/ Вестник Южно-Уральского государственного университета . 2008. N. 2. С. 20 – 23. <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-printsipa-effektivnogo-grazhdanstva-v-mezhdunarodnoy-praktike-gosudarstv-obschie-polozheniya>.
- ¹² St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
- ¹³ St'ü Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблее о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2)A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2) <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>
- ¹⁴ St'ü IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 479:
- ¹⁵ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006
- ¹⁶ St'ü նոյն տեղում:
- ¹⁷ St'ü IAN BROWNLIE-նոյն աշխատություն, էջ 478:
- ¹⁸ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.
- ¹⁹ St'ü IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008, էջ 478:
- ²⁰ St'ü Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԱՆԿ

1. Европейская конвенция о гражданстве, Страсбург, 6 ноября 1997 г/ ETS N 166.
2. Ежегодник Комиссии международного права. Доклад Комиссии международного права Генеральной Ассамблее о работе ее пятьдесят восьмой сессии, Дипломатическая защита, 2006 A/CN.4/SER.A/2006/Add.1 (Part 2). <http://legal.un.org/docs/index.asp?path=../ilc/reports/2006/russian/chp4.pdf&lang=EFSRAC&referer=http://legal.un.org/ilc/reports/2006/>
3. Лукашук И. И. Дипломатическая защита / Право и Политика N. 8 2000 г. <http://zakon.rin.ru/cgi-bin/view.pl?midr=491&id=582&npage=4&pagein=1>
4. Решетнева Т.В. Применение принципа эффективного гражданства в международной практике государств: Общие положения/ Вестник Южно-Уральского государственного университета. 2008. N. 2. С. 20 - 23 <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-printsipa-effektivnogo-grazhdanstva-v-mezhdunarodnoy-praktike-gosudarstv-obschie-polozheniya>
5. CONVENTION ON CERTAIN QUESTIONS RELATING TO THE CONFLICT OF NATIONALITY LAWS, THE HAGUE - 12 APRIL 1930/ League of Nations, Treaty Series, vol. 179, p. 89, No. 4137
6. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries. UN 2006
7. IAN BROWNLIE - PRINCIPLES OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW, Seventh Edition, Oxford University Press Inc., New York 2008
8. MALCOLM N. SHAW-INTERNATIONAL LAW/Fifth edition, Cambridge University press,2003
9. The Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala),International Court of Justice, April 6, 1955

Ромела Манукян

Магистрант кафедры европейского и международного права юридического факультета ЕГУ

ՔԵԶԻՕՄԵ

Вопрос гражданства в институте дипломатической защиты

Институт дипломатической защиты является популярным и эффективным способом защиты прав физических и юридических лиц за рубежом. Тем не менее, требование со стороны государства на основании дипломатической защиты должно отвечать нескольким критериям приемлемости иска, один из которых является требование гражданства. В этой статье представлены важность и особенности вопроса гражданства в институте дипломатической защиты.

Ключевые слова: *гражданство, дипломатическая защита, непрерывное гражданство, критерия приемлемости жалобы.*

Romela Manukyan

Graduate Student of the Chair of European and International Law of the Faculty of Law of YSU

SUMMARY

The issue of citizenship in the institution of diplomatic protection

Institute of diplomatic protection is a popular and effective way to protect the rights of individuals and legal entities abroad. However, the state requirement on the basis of diplomatic protection must meet several criteria for the admissibility of the claim, one of which is the requirement of citizenship. This article presents the importance and characteristics of the issue of citizenship in the institute of diplomatic protection.

Keywords: *citizenship, diplomatic protection, continuous nationality, criteria for the admissibility of claim.*